

TATAR HALKININ AYDINI (İLK MÜSLİME KADI) MUHLİSE BUBİ

ALİYA MUTALLİMOVA *

Öz: Toplum sürekli geliştiği için XIX. yüzyılda Rus Çarlığı'nda da kadın/kadınlığın problemleri ortaya çıkmış ve bu soruyu açık bırakmak kabul edilemez hâle gelmiştir. Bu dönemde kadın haklarını savunanlarının en önemli temsilcilerinden biri XX. yüzyılın başlarında Tatar toplumunda Muhlise Bubi olmuştur. Muhlise Bubi, 21 Şubat 1869 İj-Bubi köyünde, Molla ailesinde altıncı çocuk olarak dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini annesinden almış daha sonra babasından tahsil görmüştür. Başarısız özel hayatından sonra Muhlise Bubi tüm hayatını kadınların eğitimi için adamıştır. Onun kadınların eğitimiyle ilgili verdiği mücadelenin ana fikri, kadınlara eğitim hayatında yol göstermek, haklarını korumak ve sonuç itibarıyla modern toplumun gelişimi sağlamak olmuştur. 1908'de Muhlise Bubi, Sarapul Konseyi'nden ilk Tatar okulunun öğretmen-muallimesi unvanını almıştır. Kadınların cahil kaldığı millet, yarı felçli bir insanla kıyaslanabilir düşüncesinden yola çıkarak Muhlise'nin ağabeyleri ona tamamen kadın medresesinin idaresini devretmişlerdir. Böylece Rusya'da ilk kadın öğretmenler semineri ortaya çıkmıştır. Bu medresede verilen sertifikalar Tatar öğretmenleri için tüm idari organlar tarafından tanınan tek resmî belge olmuştur. 1913'te Gabdrahman Ahmerov'un daveti üzerine Muhlise Bubi Troitsk şehrine taşınmış ve orada ilkokulda kız öğrencilere ders vermeye başlamıştır. Daha sonra Auşev tüccarlarını bir kadın medresesi açılması konusunda ikna etmiş ve 1914'te İj-Bubi medresesine benzer bir kadın medresesi açılmıştır. Makalemiz, Tatar halkının aydını Muhlise Bubi'nin hayat hikâyesini, tarihte ilk kez Rusya Müslümanlar Kongresinde "Müslime Kadın Kadı" olarak seçilmesini, eğitim faaliyetlerini ve makalelerinin içeriğini kısaca değerlendirmesini konu edinecektir.

Anahtar Kelimeler: Muhlise Bubi, Toplum, Kadın, Kişilik, Eğitim, Medreseler.

THE INTELLECTUAL OF THE TATAR PEOPLE (FIRST MUSLIM WOMAN JUDGE) MUHLİSE BUBİ

ABSTRACT: Since the society was constantly developing, the problems of women/femininity arose in the Russian Tsardom in the 19th century and it became unacceptable to leave this question open. In this period, one of the most important representatives of the defenders of women's rights was Muhlise Bubi in Tatar society, at the beginning of the 20th century. Muhlise Bubi was born on February 21, 1869 in

* Dr. Öğr. Üy., Yozgat Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, aliya.sharafullina@bozok.edu.tr, ORCID 0000-0002-0853-9524

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 10.02.2022, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 18.04.2022)

Doi:10.47089/iuad.1071257

the village of Ij-Bubi, as the sixth child of the Molla family. She received his first education from his mother and later he was educated from his father. After her unsuccessful private life, Muhlise Bubi devoted her whole life to the education of women. The main idea of her struggle for the education of women was to guide women in education, to protect their rights and ultimately to ensure the development of modern society. In 1908, Muhlise Bubi received the title of “the teacher of teachers” of the first Tatar school from the Sarapul Council. Based on the idea that a nation that women are ignorant of can be compared to a semi-paralyzed person, Muhlise's older brothers handed over the administration of the women's madrasah to her. Thus, the first seminar of women teachers emerged in Russia. The certificates issued in this madrasah became the only official document for Tatar teachers recognized by all administrative bodies. In 1913, upon the invitation of Gabdrakhman Akhmerov, Muhlise Bubi moved to the city of Troitsk and began to teach girls in primary school there. Later, Aushev convinced the merchants to open a women's madrasah, and a women's madrasah similar to the Ij-Bubi madrasah was opened in 1914. Our article will focus on the life story of the Tatar people's intellectual Muhlise Bubi, her election as a "Muslim Woman Judge" in the Russian Muslims Congress for the first time in history, her educational activities and a brief evaluation of the content of her articles.

Key Words: Muhlise Bubi, Society, Woman, Personality, Education, Madrasahs.

Giriş

XX. yüzyılın başında Tatar toplumundaki öğretmenler, laik aydınların önemli bir grubunu oluşturmuştur. Onların ortaya çıkma sebepleri hem 19. yüzyılın ikinci yarısındaki tüm Rus Çarlığı'nın modernleşme süreçleriyle hem de Cedidcilik¹ ile ilişkilidir. Halk eğitimleri içerisinde din öğretmenleri (müderris, halef, ostazbike²), laik okullarının Muallim ve Muallimeleri yer almaktaydı. Tatar nüfusunun geniş katmanları arasında aydınlanma ve ulusal ilerleme (milli terakki) fikirlerinin ana iletkenleri haline gelen laik disiplin öğretmenlerinin işlevlerini üstlenenler de onlardı.

Genç neslin eğitimi İslam dininin VII yüzyılda ortaya çıkmasından bu yana Müslüman toplumun ana görevlerinden biri olmuştur. Çocuklar, dini eğitimi camilerde, okuma ve yazma becerilerini ise ilköğretim okullarında alıyorlardı. Ancak XIX yüzyılın sonuna kadar Tatar okullarına sadece erkek çocuklar devam etmiş olup Tatar kızlarının eğitimi evde ostazbike'nin (imamın karısı) verdiği derslerle sınırlı olmuştur (Gabdrafikova, 2019: 303).

Genel nüfusun aksine, Tatar soylularının ve yetkililerinin kızları Rus eğitim kurumlarında okumuştur. Kadınlar için Rus-Tatar okulları düzenleme girişimleri

¹ XIX. yüzyılın sonuna doğru Rusya Müslümanları arasında eğitim ve kültür alanında başlayan yenileşme hareketidir. Bu hareketin başta gelen temsilcisi Gaspıralı İsmail Bey'dir (ö. 1914).

² Ostazbike (ya da abıstay) çoğu zaman mahalle imamının karısıdır (kural olarak, aynı zamanda bir molla'nın kızıydı), asıl görevi, mahallesindeki (bucak) kızlara İslam'ın temellerini öğretmektir. Ostazbike evinde ders verir ve öğrencilerinin velilerinden başlıklar alır ve aynı zamanda öğretmenlik yapmak için özel izinler alması gerekmiyordu. Ayrıca, kızlara ev işleri de öğretirdi.

1870'lerde onların inisiyatifiyle ortaya çıkmıştır. Ancak Kazan'da bu okulların birçoğu kısa bir süre faal olup laik bir okulda okumak isteyen kız öğrenci sayısının azlığı nedeniyle kapatılmıştır (Biktimirova, 2011: 79–80).

Modern çağın (XIX yüzyıl) hızla değişen yaşam koşulları ışığında, bu tür kısıtlamaların tüm Tatar toplumu için son derece dezavantajlı olduğu ortaya çıkmış ve Rus-Tatar okulları, camilerde geleneksel kadın eğitiminin yeniden biçimlendirilmesine yol açmıştır. Örneğin, 1872'de İrkutsk tüccarı Zagidulla Şafıgullin, doğduğu köyde, Akzegitovo'da (Kazan ilinin Tsivilskiy ilçesi) bir kadın okulu kurmuştur. Daha sonra girişimci, ostazbike'nin ders vermeye devam ettiği yeni bir eğitim kurumu için özel bir bina inşa etmiştir. 1890'larda yeni bir ses (Cedid) öğretim yöntemi yayılmaya başlamış. 1890 yılında Kazan Cedid medresesi "*Muhammediya*"de Mudarris Galimcan Barudi'nin'in eşi Magrue Barudiye, ses yöntemini kullanarak Tatar dilinde ders vermeye başlamıştır. Daha sonra bu girişim başka yerlerde de ele alınmıştır. Örneğin, Ryazan eyaletinin Kasimovskiy ilçesine bağlı Bolotse (Yaubash) köyünde, ostazbike Galimatelbanat Biktimirova (Süleymaniya) bir kız okulu açmıştır. O, Kazan mahallesindendi ve daha evlenmeden önce kadın eğitiminin geliştirilmesi ihtiyacını da içeren çalışmaları ("Tur-gyibelbanat", 1892) broşürler halinde yayınlanmıştır. XIX-XX yüzyılların başında Kazan'da Magrue Barudiye'nin öğrenci ve asistanlarından Lebibi Husainova³ da kendi okulunu kurmuştur. Böylece yeni nesil Tatar öğretmenleri yetiştirilmesinin temeli oluşturulmuştur (Gabdrafikova, 2019: 305).

Özel kadın okullarının ortaya çıkmasıyla birlikte ostazbike'nin rolü de değişmiştir. İlk olarak, topluluk kızlara öğretmek için artık ek bir Muallime⁴ davet edebilirdi; ostazbike sadece dini eğitimi üstlenmiştir. İkinci olarak, molların karısının statüsünü kaybettikten sonra (örneğin, ölümü veya boşanmasından sonra), eski ostazbike pedagojik faaliyetine hem kendi cemaatinin okulunda hem de başka bir kadın okulunda devam edebilirdi.

Örneğin, Kazan mollası Hocahmet hazret Muzaffarov'un karısı Magrue Muzaffariye örneğinde böyle bir dönüşüm görmekteyiz. Evlendikten hemen sonra, genç ostazbike, cemaatinin kızlarına evde eğitim vermeye başlamış, ancak 1893'te kocası Péçen Bazarı Camii imamlığı görevinden alınmış ve aile ana gelir

³ Lebibe Husainova okulu, Bubi okulundan sonra devrim öncesi dönemde kadınlar için en büyük ikinci ortaokuldu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://islam-today.ru/istoria/tatarskij-mir/materi-nacii-labiba-husainia-musulmanka-posvativsaa-vsuvou-zizn-prosveseniu-zensin/>

⁴ Muallime kadın okulu için özel olarak ayrılmış bir odada okuma yazma öğretir ve diğer dünyevi konularda dersler verirdi. Bu tür eğitim kurumları, yeni okul ve medreselerin mütevellisi olan varlıklı müteşebbislerin desteğiyle teşkilatlandırılmıştır. Muallimenin aile statüsü ve sosyal geçmişi, meslek yaşamında herhangi bir rol oynamamıştır. Muallime, kadın okulunun mütevellî heyeti tarafından kendisine tahsis edilen sabit bir maaş alıyordu. Aynı zamanda sadece cemaatinin kızlarına değil, isteyen herkese de ders verirdi. Okul mütevellilerinin bu nedenle denetim makamlarıyla sorunları olmasına rağmen, özel izin almadan çalışabilirdi. (Gabdrafikova, 2019: 305)

kaynağını kaybetmiştir. Ancak, 1901'de Magrue Muzaffariye, yeni bir Rus-Tatar kız okuluna öğretmen olarak davet edilmiş ve uzun yıllar o okulda çalışmıştır.

Tatar Muallimleri sosyal bir grup olarak 1910'ların başında son haline bürünmüştür. Örneğin, Tatar edebiyatında, Muallimelerin ilk görüntüleri ancak 1913'ten sonra ortaya çıkmıştır. Ostazbike ve Muallimler arasında bir ara yer olan sosyal grubu, dini nazırlarını ailelerinden alan ve bağımsız din öğretmeni olan kadınlar oluşturmaktadır. Bu grup içerisinde, Muhlise Bubi, Magrue Muzaffariye ve Lebibe Husainova yer almaktadır. Aynı zamanda bu dönemde kadın haklarını savunanlarının en önemli temsilcilerinden biri XX. yüzyılın başlarında Tatar toplumunda yine Muhlise Bubi (Ek 1) olmuştur (Gabdräfikova, 2019: 305).

Muhlise Bubi İslam Dünyasında ilk ve Tatar tarihinde tek “*Müslime Kadı*” unvanını almıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, zikredilen “kadı”lıktan kasıt sıradan bir kadılık görevi değil mühür ve karar verme yetkisi olan bir çeşit Şeyhülislam⁵ gibidir. Faaliyetlerinin ana fikri, resmî görevleri dışında, kadınlara eğitim hayatında yol göstermek, haklarını korumak ve sonuç itibarıyla modern toplumun gelişimini sağlamaktır.

A. Muhlise Bubi'nin Hayatı

Nigmatullin-Bubi ailesinin tarihi Vyatka bölgesinde Sarapul'a bağlı İj-Bubi köyünün imamı Usman oğlu Halilullah ile başlamaktadır. Halilullah'ın ilime çok ilgi duyduğu bilinmektedir. Muhlise Bubi, 21 Şubat 1869 senesinde Vyatka bölgesinde Sarapul'a bağlı İj-Bubi köyünde, Molla ailesinde altıncı çocuk olarak dünyaya gelmiştir. Fakat altı çocuktan geriye sadece Muhlise, Abdullah⁶ ve

⁵ Şeyh ve İslam kelimelerinin birleşmesinden oluşan Şeyhülislam kelimesi, sözlükte ‘yaşlı kimse’, ‘reis’ ve ‘bilge’ manalarını taşımaktadır. İslam dünyasında ulema ve sufi tarikat önderine verilen bu şeref unvanı X. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. XI. yüzyıla gelindiğinde Horasan'da Şafii ulemanın başında olan kişiye bu unvan verilmiştir. Sonraları İslam dünyasında yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Şeyhülislamlık makamı İslam âleminde büyük makamlardan biri olarak kabul edilmektedir. “*İslam'ın şeyhi*”, “*Müslümanların aksakalı*” ve “*Müslümanların önderi*” gibi çeşitli manaları ihtiva eden “şeyhülislam” lakabını tanınmış fıkıh âlimleri ve sufi mürşitler taşımıştır.⁵ Şeyhülislam görevine getirilen kişiler önceleri devletin başında olan kişiler tarafından tayin edilirken sonraları seçimle muteber meclislerin toplanması ile seçilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (İpşirli, 2000: 91-96; Mutallimov, 2019: 38-40).

⁶ Abdullah Bubi, 30 Ocak 1911 tarihinde Rus jandarmasının Bubi Medresesi'ni basarak medresede yaptığı üç gün aramadan sonra kardeşi Ubeydullah ve bazı öğretmenlerle birlikte hapse atılmıştır. Mahkemeden önce yaklaşık 16 ay hapiste kalan Bubi, mahkemenin kendisine verdiği 6 ay hapis ve akabinde 2 yıl sürgün cezasıyla toplam 22 ay hapiste kalmıştır. Bu olay İdil-Ural Türkleri tarihinin en önemli olaylarından ve tarihe “*Bubiler İşi (Bubiler Davası)*” olarak geçmiştir. Abdullah Bubi 9 Şubat 1913 tarihinde haptisten çıktıktan sonra Doğu Türkistan'da bulunan Kulca şehrine giderek (25 Eylül 1913) orada okul medrese ıslahıyla meşgul olmuş ve ders okutmaya başlamıştır. 1917'ye kadar burada muallimlik yapan Bubi, aynı yıl memleketine dönmüştür. Ancak, o, Bubi köyünde fazla kalmamış ve Troytsk' daki

Ubeydullah⁷ kalmıştır. İlk eğitimini babası Abdülallam Mulla'dan (Molla-İmam) ve annesi Bedrülbenat Abıstay'dan (Kazan Tatarlarında Kadın öğretmene verilen unvan) almıştır. Bedrülbenat Abıstay kendisi babasından tahsil görmüştür. 1857 senesinde Bedrülbenat Abıstay Abdülallam'la evlendikten sonra İj-Bubi köyünde biri erkeklere, diğeri ise kızlara eğitim vermeye başlamışlardır ve böylece kendilerini köyü aydınlatmaya adanmışlardır (ORRK NBL № 207).

Muhlise'nin ebeveynleri eğitilmiş olmasının yanı sıra, yabancı dillerden Arapça, Türkçe ve Farsçayı bilmekle birlikte dini görevlerini de yerine getirmek için Mekke'ye gitmişlerdir. Akşamları Muhlise'nin annesi Bedrülbenat kocasından ders almış ve öğleden sonra, köyün kızları ve kadınlara okuma yazmayı ve Kur'an'dan dualar öğretmiştir. Aynı zamanda Muhlise'ye de annesi dört yaşındayken okuma ve yazma öğretmiştir. Daha sonra Bedrülbenat Abıstay kızına Arapça ve Farsça öğretmiş ve Muhlise babasının zengin bir ev kütüphanesi sayesinde hızlı bir şekilde okuma bağımlısı olmuştur. Küçük Muhlise, "Yusuf Efsanesi", "Kesikbaş", "Muhammediye", "Bedavam" gibi Türk klasik eserlerini okumuş ve "Sak-Sok" gibi beyitleri⁸ ezbere bilmıştır. Arapça ve Farsça öğrendikten sonra gönlünü Doğu klasiklerine kaptırmıştır (Mahmutova, 2012: 215-220). Meraklı Muhlise sadece geleneksel kadın kitaplarıyla ilgilenmemiş aynı zamanda babası ve ağabeyi tarafından okunan kitapları da okumuştur. Böylece Muhlise Bubi iyi bir eğitim alarak yetişmiştir (Mahmutova, 2000: 14).

Muhlise Bubi'nin kardeşi Abdullah, Lübnan'daki Beyrut Üniversitesi Felsefe ve Teoloji Fakültesinden mezun olduktan sonra, medresenin kontrolünü eline alarak babasının çalışmalarını devam ettirmek için İj-Bubi köyüne döner. Bir diğer erkek kardeşi Ubeydullah, İstanbul'da Mekteb-i Sultanî'de eğitim görmüş (Türkoğlu, 2012: 143) ve mezun olduktan sonra o da köye dönmüş ve Medresede ders vermeye başlamıştır. Niğmatullin ailesi çocuklarını iyi yetiştirmiş ve hayatlarının sonuna kadar eğitimleri ile meşgul olmuşlardır. (Gil'mutdinova, 2016: 704-706).

İj-Bubi Medresesinin 1985 senesindeki müfredatı şu şekildedir:

Dersin Adı	1 sınıf	2 sınıf	3 sınıf	4 sınıf
Okuma	18			
10'a kadar saymak	4			
Kuran	2	6	6	6
100'e kadar saymak		4		
Türkçe okuma		6	4	4
Türkçe yazma		4	1	2
Dua ezber		1		

Yavuşevler'in ricası ile buradaki medresede bir süre müdürlük yapmıştır. Abdullah Bubi, 7 Şubat 1922'de, geçirdiği bir rahatsızlık sonucu, 51 yaşında vefat etmiştir (Maraş, 2002: 92-94).

⁷ Ubeydullah babasının medresesinden mezun olduktan sonra 1890-1895 yıllarında İdâdi-Sultânî-Lisesinde eğitimini almış ve kalan eğitimine devam etmeyi reddederek evine dönmüştür (Pomelov, 2019: 252).

⁸ Halk dilinde *Sak Sok Münacatı* olarak ta kullanılmaktadır.

1000'e kadar saymak			6	
Tecvit		2		
Aritmetik				6
Coğrafya			1	2
İslam tarihi			1	1
Haftalık çalışma saati	24	23	19	21

B. Özel Hayatı

1887 senesinde Muhlise Bubi Celaleddin Ahmedcanoğlu ile evlenmiştir. Ancak evliliği yolunda gitmemiş ve Muhlise hiç mutlu olamamıştır. Genç Muhlise anne babasının evliliği gibi bir evlilik hayal etmiştir. Ancak yaşça da büyük olan acımasız eşi sadece öğretmenlik yapmasını değil, kitap okumasını bile yasaklamıştır. Muhlise Bubi doğum sırasında vefat eden hizmetçisinin kızını evlatlığa almış ve daha sonra da kendi kızı dünyaya gelmiştir. Fakat Muhlise böyle dayanılmaz bir hayatı devam ettirememiştir. Ağabeyleri Abdullah ve Ubeydullah kız kardeşlerinin durumunu öğrendikten sonra onu gizlice iki küçük kızı ile birlikte baba evine alıp götürmüşlerdir. Yaşlı koca karısını takip etmeye cesaret edememiş, ancak boşamak ta istememiştir. Muhlise Bubi ancak 1917 senesinde resmi olarak boşanabilmiştir (Devlet, 2001: 219).

C. Eğitim Ve Diğer Faaliyetleri

Muhlise Bubi 1898 senesinden itibaren ağabeyleri Abdullah ve Ubeydullah'ın kurdukları Kızlar Medresesinde müdürlük yapmış ve dersler vermiştir. Muhlise Bubi, 1907 senesinde kadınların cahil kalmaması için Sarapul'da hanımlar için özel bir medrese açmış ve bu medrese, kadın öğretmenleri hazırlayan ilk öğretmen okulu olmuştur. Yedi senelik öğretim programının içerisinde şu dersler yer almıştır: Tatar-Türk Dili ve Edebiyatı, Rus Dili ve Edebiyatı, İslam Hukukunun Temelleri, İnanç Esasları, Matematik vb. Sonradan Pedagoji ve Metodoloji, Arapça, Coğrafya, Resim, Hat Sanatı, Ev İdaresi ve Dikiş Dersleri de bu program içerisine ilave edilmiştir. Bu okul gündüzleri gerçekleştirilen ve enstitüye eşit olan kaliteli bir eğitim merkezi olmuştur. Bunun yanında yaz mevsiminde de 6 ay devam eden kısa süreli kurslar da açılmıştır. Bu okulun kurucusu olan Muhlise Bubi kendisi de ders vermiştir. Bu okuldan mezun kızlar ise öğretmen olarak çalışmışlardır (Hayretdinov, 2000: 68-69).

Ij-Bubi kız okulu, mezunları başka yerlerde öğretmen olarak çalışmaya hak kazanan sertifikalar vermiştir. Muhlise'nin adı ve okulunun itibarı, öğrencileri ile birlikte Kazan'dan Moskova'ya, Semerkant'a, Bişkek'e ve hatta Sibirya'ya kadar ulaşmıştır. Okulun mezunlarının çoğu eğitimci olmuştur. Rusya genelinde kız okulları çoğaldıkça, nitelikli öğretmenlere olan talep artmıştır.

Muhlise'nin okulundaki bir öğrencinin mektuplarından, verimli bir yaşam sürmeye devam eden ve ailelerini ve toplumlarını daha iyi bir geleceğe yönlendiren yeni nesil aydınlanmış kadınları hazırlamak için sevgi dolu bağlılığı görmek mümkündür. Mektubu yazan Reyhana, Rusya'nın merkezindeki Nizhniy Novgorod eyaletinde varlıklı bir tüccar aileden geliyordu. Okul müdürü ile yakın

bir ilişki hakkında şunları yazmış: “Gece gündüz bizimle ilgilendin, bizi iyi bir insan yaptın, anne babamızdan daha şefkatli davrandın, bize mutluluk verecek nasihatler verdin. Ne kadar minnettar olsam da biliyorum ki bize verdiklerinin onda birini bile geri veremem” (Kamaly, 2019: 119).

Reyhana biraz asi bir kız olduğu için 1908'de ailesi onu evinden sekiz yüz kilometre uzaktaki Muhlise'nin okuluna, biraz disiplin öğrenmesi için göndermişti. Annesinin ona verdiği bir öğüt şu şekildedir: “*Elbisenizin güzel ve temiz olmasına nasıl önem veriyorsanız, kendinizi ilim ve terbiye ile süslemeyi de asla unutmayın. İnsan kılık kıyafetle değil ilim ve terbiye ile insan olur*” (Kamaly, 2019: 119).

Tatar halkının aydınlanması ve eğitime olan ilginin büyümesi Rus hâkimiyetini tehdit edebileceğini düşünerek 1910'un Ocak ayında St. Petersburg'da “*İdil Bölgesinde Müslüman Etkisiyle Mücadele*” adlı özel toplantı yapılmıştır. Bu bağlamda devlet, mevcut olan Tatar medrese ve okullarında dünyevi ilimlerin olmasının imkânsız olduğunu savunarak 30 Ocak 1911'de İj-Bubi medresesine jandarma baskın yapmıştır. Erkek medresesi kapatılmış ve tüm idare personel ve öğretmenler Sarapul hapisanesine sevk edilmiştir. Bununla birlikte, tüm zorluklara rağmen, kadın okulu 18 Ocak 1912 senesine kapatılıncaya kadar çalışmaya devam etmiştir. Daha sonra acımasız şekilde tüm kitap ve ders kitapları İj nehri kıyısına götürülmüş ve yakılmıştır. Abdullah Bubi bu olay hakkında şöyle yorum yapmıştır: “*Erkek ve Kadın Bubi Okulları çok güzel ve başarılı şekilde çalıştı, harika şeyler yaptı. Kapatılması da bizim hatamız yüzünden olmamıştır*” (ORRK NBL № 207).

Kadın okulunun kapanmasından sonra Abdurrahman Ahmerov davetiyesiyle Muhlise kızı Münjie ile Troitsk (Orenburg bölgesi) şehrine taşınmıştır. 1910 senesinde açılan bu kız okulunda çeşitli bilimlerde ders vermeye başlamıştır. 1913'ten sonra Muhlise Bubi kadın lisesinde *İnanç Esasları* dersini üstlenmiştir. 1914 yılında Yauşev tüccarları yardımıyla Muhlise Bubi bir kadın medresesi ve kadın öğretmen semineri kurmayı başarmıştır. 7 Ağustos 1914'te okulun açılışında yaptığı konuşmada, kadının annelik rolünü şu sözlerle tanımlamıştır:

“Din ve takva hakkında fikirleri, ahlâk ve güzel örf bilgisi yoksa o zaman çocukları doğru ve güvenilir bir hedef adına eğitmek için iyi bir yola nasıl yönlendirebilirler? Dünyayı ve ahiret gününü bilen, eğitimli, dindar annelerin elinde büyüyen çocuklar, hiç şüphesiz, büyüdüklerinde dindar, takva sahibi, gerçek ahlaklı, milli duyguları mükemmel olacaktır. "A'uzu" ve "bismilla"yı çocukluktan itibaren sağlam bir şekilde öğrensinler; Allah'ın birliğini ve Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem.) elçilik misyonunu bilerek, çocukluktan itibaren büyümelerine izin verin; Neyin iyi neyin kötü olduğunu çocukluktan anlasınlar: Kötü söz söylemeyin, kötülükten kaçın, dini ve milli duyguları rencide eden insanlarla tanışırken, duygularını kalpte tutmanın gereğini onlara bildirin...” (Mahmutova, 2003: 230).

Ebu Müslim'e atıfta bulunarak Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem)'in ilim yoluna girmiş bir kimseyi Allah'ın bu yolla cennete ulaştıracağına dair sözlerini aktarır. Bubi, erkeklerin milletin sol eli, kadınların ise sağ eli olduğunu söylüyor. Aynı zamanda, her seçkin erkeğin yanında bir hanım olduğunu söyler:

“Dünyanın en büyük insanı ve Peygamberi olan Muhammed, başlangıçta, İslam'ın dinini benimsemiş, malıyla ve diliyle İslam'ın yayılmasına hizmet etmiştir. İslam'ın büyük bir endişe anında, merhametli Peygamber'in kalbine güç aşılayan ve hüznü gideren, Hatice-hazret annemiz vardı”...

Muhlise, İslam'ın yayılmasında kadının rolünün Peygamberimizin "*Cennet annelerinizin ayakları altındadır*" sözlerine yansıdığını söylüyor. *Bu nedenle, onları hayatın imtihanlarına hazırlamak için tüm sanat ve bilimlerde en az erkeklerden daha az kız çocukları yetiştirmek gerekir*". Peygamber (s.a.v.) dönemindeki kadınların bu saadet hediyesinin gerçeğini bildiğine dikkat çekiyor: "*Dolayısıyla o dönemde pek çok seçkin kadın vardı. Camilerde hutbe okuyorlar, halka açık dersler veriyorlar, her yerde vaaz ve nasihat (talimat) okuyorlar*". Bubi, dört mezhepten birinin kurucusu olan İmam Şafii'nin bile vefatından sonra Cenaze duasını okuyan dönemin en ünlü kadını Seyyida Nefis'ten ilim aldığına dikkat çeker (Badretdin, 2015: 1).

Muhlise Bubi kadınlar ve gelecek nesil için gece gündüz demeden çalışmış ve kendi düşünce ve fikirlerini savunmaya devam etmiştir. Onun ana fikirlerinde kadınların gelecek nesli eğitmekle ilgili büyük sorumluluk taşıdığı ve bunu sadece eğitimle başarabileceği hususu yer almıştır: "*Milletimizin saadeti ve bekası için en önemli unsur, dinimizi kuvvetlendirmek için en gerekli şey, kadınlarımızı eğitmek ve onları ilim ile donatmaktır*" (Kamaly, 2019: 120)

1-10 Mayıs 1917 tarihinde Rusya Müslümanlarının hayatında önemli bir rol oynayan Ş. Asadullaev'in Moskova'daki evinde Rusya Müslüman Birinci Kongresi gerçekleşmiştir. Kongrenin konuları içerisinde özellikle milletin yarısını oluşturan kadınların eşitlikten yoksun olmasının ulusal demokratik hareketin işini zorlaştırdığı vurgulanmıştır. İdil-Ural bölgesindeki Müslüman kadınların haklarını nispeten özgürce kullanmalarına rağmen, Kafkaslar ve Türkistan'daki kadınların, şeriatın gereği olarak kabul edilen ve insan haklarını tanımayan geleneklere boyun eğmeye zorlandıkları kaydedilmiştir. Hararetli bir tartışmanın ardından kongre, Müslüman kadınların siyasi ve medeni eşitliğine ilişkin bir kararı kabul etmiştir.

Kadınlar için eşit haklar ilkesinden hareketle, Müslüman kadınların Rusya'daki Müslümanların manevi işlerinin yönetimine katılımı sorununa da karar verildi. Rusya tarihinde ilk kez Müslümanlar, alternatif olarak Rusya Müslümanların Merkezi Ruhani İdaresi'nin (TsDUM) bir müftü ve altı üyesini kendileri seçmişlerdir. Müftü olarak maruf Tatar din bilginlerinden ve Türk

halkları arasında Cedidcilik hareketinin önderlerinden Galimcan Barudi⁹ seçilmiştir. 10 Mayıs'ta yapılan toplantıda 6 kazı için 38 aday gösterilmiştir. Aralarında şu üç kadın da yer almıştır: Fahrelbanat Akçurina, Muhlise Bubi ve Maryam Pataşova'dır. Yapılan oylama sonucunda Muhlise Bubi kurultayda bulunmamasına rağmen, 1917 senesinde düzenlenen bütün Rusya Müslümanları Birinci Kurultayı'nda kadılığa seçilmiştir (Nurtazina, 2014: 130). Kaynaklarda geçen bilgilere dayanarak bu, Müslüman bir kadının şeriat işlerine hâkim olan bir kadı seçilmesi İslam dünyasındaki ilk ve tek vaka olmuştur. Bu durumu analiz eden, *Süyümbike* dergisinin sahibi ve muharriri olan Yakup Halili şöyle ifade etmiştir:

“İdareyi diniye beş kadıdan biri kadın seçildi. Biz İslam dünyasında Müslime kadı olduğunu hiç bilmiyoruz. İslam memleketi olan Türkiye'de de kadınlardan kadı olduğunu hiç duymadık. İşte bu, Müslime Kadı'nın seçilmesi, kadınların oyu ile gerçekleştirilmiştir. İşte bu durumda hicabın bittiğini, erkek ve kadının işte, hukukta eşitliğini gösteren bir faktördür” (Mahmutova, 2012: 238).

Moskova'da seçilen müftünün ilk görevi, 15-21 Haziran tarihleri arasında Ufa'da 90 müderris ve uzmanın katılımıyla gerçekleştirilen toplantı yapmak olmuştur. Toplantı, ana vurguyu dini ve okul sorunlarını mümkün oldukça en erken çözmeyi kültürel ve ulusal hareketin önceki çizgisine devam etmeyi önermiştir. Birinci Müslüman Kongresi'nin kararları arasında kadınların eşitliğine ilişkin bir karar da vardı. Delegeler buna kongrede bile muğlak bir şekilde tepki göstermişlerdi. 10 Mayıs'ta 191 delegenin imzasıyla, kongre tarafından dikkate alınmayan bir protesto gerçekleştirilmiştir. Bu karardan memnun olmayan delegeler evlerine dönerek bir ajitasyon kampanyası başlatmışlar ve bu da hem yeni kurulan Ruhani İdareye hem de kongre tarafından seçilen Merkez Ulusal Konsey adına yerel halktan protestolarla sonuçlanmıştır. Protesto eden erkekler içerisinde bazıları özellikle çok eşliliği yasaklayan maddeye öfkelenmişler.¹⁰ Hatta cephelerdeki askerler bile bu konuya ilişkin kitleler halinde protestolarını göndermişlerdir. Sonuç olarak, İkinci Tüm Rusya Müslüman Kongresi kadın meselesini yeniden ele almış ve kadınların önerisi üzerine yeni bir karar kabul etmiştir:

“II. Tüm Rusya Müslüman Kongresi, miras hukuku ve tanıklık hakkı konularına ek olarak, I. Tüm Rusya Müslüman Kongresi'nin kadın sorununa ilişkin kararlarının derhal uygulanmasını gerekli buluyor ve

⁹ 1857 tarihinde Kazan şehrinde işçi ailesinde dünyaya gelen Galimcan Barudi eğitimini Buhara'da almıştır. Dini ve milli faaliyeti yüzünden 1908-1911'de çar hükümeti tarafından kuzeydeki Vologodsk'a ve Doğu Kazakistan'a sürgün edilmiştir.

¹⁰ Musa Carullah, Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'nde kadın hakları hakkında bir rapor hazırlamıştır. O raporunda Allah'ın lütfü olan çok eşlilik hakkının birçok Müslüman tarafından kötüye kullanıldığından yola çıkarak, çok eşliliğin yasaklanmasını istemiştir. Bu durum, İslam dünyasında büyük tartışmalara sebep olmuştur (Emer, 2014: 48).

Orenburg Muhammedi Ruhani Mahfili'ne kadın sorunu konusunda bu karara göre hareket edilmesine talimat veriyor". (Mahmutova, 2012: 238).

Bu kararlar kabul edilmiş, ancak protesto akışı durmamıştır. Ruhani İdare, katı bir şekilde yerine getirilmesinin mümkün olduğu tüm koşulları listeleyen çok eşlilik hakkında özel bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararnamenin müellifi Muhlise Bubi olup, müftü Galimcan Barudi ve altı kazı tarafından da imzalanmıştır. Bu yazı "*İkinci eş almadan önce Müslüman Kurulu'na hitaben bir dilekçe yazmanız gerekiyor*" şeklinde açıklama da içermiştir. Aynı yıl ilk kadın-kazı, kendi adıyla, "*Kadınlara ve Kızlara Yönelik Çağrı*" yayınlıyor. Bubi:

"Müslümanlar Kuruluna erkeklerin ikinci bir evliliğe girdiğine dair birçok şikâyet geliyor ve imamlar bunu bile bile düğün töreni yapıyorlar. Ben bir kadını ve bu durum kalbimi acıtıyor. Kızların adamın zaten evli olduğunu bilmesine rağmen hâlâ evleniyor olmaları da endişe vericidir. Burada üç suçlu var: erkek, evlenmeyi kabul eden kadın ve onlara nikâh kıyan bir imam. Ruhani idare, erkeklerin yeniden evlenmesini yasakladı, kadınlar buna uymak zorundadır" diye yazmıştır (Kamaly, 2019: 122).

Muhlise Bubi hızla güvenilirlik ve şöhret kazanmıştır. İnsanlar arasında adaleti ve dürüstlüğü hakkında efsaneler oluşmaya başlamıştır. Yüzlerce kilometre ötedeki Ufa'ya, korunma ve adalet arayışı içinde binlerce yoksul, ezilmiş kadın ona akın etmiş ve onun yardımını ve anlayışını bulmuştur. Sonraki Müslüman kongrelerinde de her zaman yeniden seçilmesi boşuna olmamıştır. Muhlise yirmi sene Rusya Müslümanları Diyanet İşleri yönetiminde kadılık görevini üstlenmiş ve trajik sona kadar, zor görevinde aktif olarak çalışmış, müftü G. Barudi ve R. Fakhruddinov'un sağ eli olmuştur. Kendisi orda aile problemleri üzerine arabuluculuk yapmıştır. Aynı zamanda nikâh kısılması ve isim koyma törenleri için halktan gelen paraların hesabını yapmıştır.

1926 yılı sonunda Ufa'da düzenlenen III. Müslüman Din Adamları ve İç Rusya ve Sibiry İnananları Kongresi'nin materyallerinden de anlaşılacağı gibi, Muhlise Bubi başkanlığındaki dairenin faaliyetleri oldukça genişti. Kongreye katılanlar, doğrudan yaptığı büyük çalışmalardan da bahsettiler. Örneğin, raporların tartışılması sırasında delegelerden biri şu soruyu sordu: "*Muhlise Bubi, emanet edilen departman üzerinde çalışma yapmak için toplantılara neden gönderilmedi?*" Başkanlığın cevabı: "*Buradaki aşırı iş yüklenmesi ve yaşlılığı nedeniyle.*" (Mahmutova, 2000: 15).

Muhlise Bubi'nin herhangi bir kitabı bilinmemektedir. Fakat ona ait pek çok yazılar mevcuttur. Yazılarının bir kısmı, 1924-1927 senelerinde Ufa şehrinde Müftülük tarafından neşredilen "*İslâm Mecellesi'nde*" yayımlanmıştır. Bazı yazıları ise şunlardır:

"Bubıyda Kızlar Öçen Terbiyehane" (Bubi'de Kızlar İçin Terbiyehane), Ülfet, 1906/38 (6 Eylül).

"İdarege Mektüb" (İdareye Mektup), Ahbar, 1908/45 (28 Mart).

“Hanım Ve Tutaşlarga Hitapname” (Hanım ve Kızlara hitapname), Yoldız, 1917(8 Eylül).

“İslam Dönyasında Hatınlar”(İslâm Dünyasında Hatunlar), İslâm Mecellesi, 1924/1, s. 28-30.

“Hatınlar Kineşe İle Eş Kılı”(Hatunlar Tavsiyesi İle İş Yapmak), İslâm Mecellesi, 1924/2, s. 72-73.

“Diniye Nezâretine Tâbi Bulgan Hôrmetli İmamlar hem Din Galimlerine”(Diniye Nezaretine Tâbi Olan Hürmetli İmamlar ve Din Âlimlerine), İslâm Mecellesi, 1925/5-6, s. 227-228.

“Hatın-Kızlarga Gayt”(Hatun Kızlara Ait), İslâm Mecellesi, 1925/11-12, s. 438-442 (Maraş, 2022: 1; Soltanov vd., 2014: 180).

Makalelerinden bazıları, doksan beş sene geçmesine rağmen aktüelliğini kaybetmemiştir. Örneğin, *"İslam Dünyasında Hatunlar"* başlıklı makalesinde Muhlise Bubi, ilk İslam döneminden itibaren kadının aile ve toplumdaki rolünün izini sürerek, günümüz kadınlarının karşı karşıya kaldığı görevler üzerinde durmuştur.

"Hizmetlerin büyüklüğü veya küçüklüğü, faydalı olması ihtiyaçlara göre değişir. Dünyada öyle yerler ve öyle durumlar vardır ki, başka zamanlarda ve başka yerlerde değeri bilinmeyen herhangi bir hizmet çok faydalı ve zamanında olabilir. – Bizim bölgemizde ve bugün öyle bir hizmet var ki, kadınların omuzlaması kolay ve önemsiz gibi görünse de çok gerekli ve önemlidir. Bu hizmetlerin yerine getirilmesi kadının görevidir. Bu vazife sadaka vermekten daha faydalı ve sevaplıdır. İlk vazifemiz, dini geleneklerimizi ve bayramlarımızı muhafaza etmektir" (Mahmutova 2012: 252-253) diye başlayan makalesinde Muhlise, aynı zamanda bir kadının en önemli görevinin geleneklerini ve dilini korumak olduğunu dile getirmiştir: *"Bugün sadece günlük hayatta kullanmadığımız bir dilimiz var. Dilimiz aynı zamanda dinin ve bilimin dilidir. Başka dillerden gelmiş birçok kelimeyi barındırsa da bunlar zaten bizim malımız... Sonuç olarak, çok iyi, olgun bir dilimiz var... Ama son zamanlarda, köylerde bile Rusça kelimeler çok sık ve beceriksizce kullanılıyor... Halkımız Rusça bilsin, eğer yapabilirlerse, diğer dilleri de öğrensinler, bilgi çok gereklidir, ancak ana dilinizde konuşurken, başka dillerdeki kelimeler ile bir arada kullanmaya gerek yoktur."* Makalenin devamında: *"İslam'ın dünyada kök salmasına yönelik büyük davaya ilimle hizmet eden kadınların sayısı onlarca değil yüzlerce"* diye toplumdaki kadının rolünü vurgulamıştır.

"Hatın-Kızlarga Gayt"(Hatun Kızlara Ait), makalesinde Muhlise Bubi, ebeveynlerin çocuklara karşı sorumluluklarına dikkat çekiyor. Muhlise büyüme dönemini üç döneme ayırıyor (çocukluk, ikinci çocukluk, ergenlik), her birini ayrıntılı bir şekilde tanımlıyor ve İslam'ın bakış açısıyla ebeveynlerin çocuklara karşı tüm sorumluluklarını ayrıntılı olarak açıklıyor. Diğer makalelerinde Muhlise Bubi şöyle yazıyor:

“İslam'ın uzun yıllarca korunması, erkeklerin liyakatidir. Ancak, dinin gelişiminde katkılarda bulunan kadınların rolü de inkâr edilmemelidir. Muhammed'in peygamberliğinin ilk yıllarında Hatice onu her konuda destekledi. Bu yüzden Peygamber, ömrünün sonuna kadar ona saygı duydu. Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Bütün insanlar beni yalancılıkla itham ettiğinde, herkes benden yüz çevirdiğinde, benim nübüvetime inanan bir tek o idi, malıyla tek başına destekledi."

Muhlise, kadın ve erkeğin aile ve toplumdaki rollerini karşılaştırır. O dönemin sosyal entegrasyonunun arka planına karşı, Müslüman kadınların kamusal yaşamdaki rolünü güçlendirmesi Bubi için çok önemli olmuştur.

D. SÜRGÜN ZAMANI VE ÖLÜMÜ

Ne yazık ki, herkes kadın haklarının böylesine genişlemesinden memnun değildi. Tatar-Türk aydınlarına başlatılan baskılar Muhlise Bubi'yi de kenarda bırakmamıştır. İlk kez 21 Eylül 1930 senesinde NKVD (İç İşleri Halk Komiserliği) yasadışı altın ve değerli eşya bulundurma suçlamasıyla Ceza Kanunu'nun 59. Maddesi kapsamında Muhlise Bubi sorguya alınmıştır. Hac yapmak için biriktirdiği her şeye el konulmuştur. Bu soruşturmadan sonra tutuklanma olmamış, ancak ikinci kez kurtulamamıştır. Alınan kararname şu cümleleri içermiştir:

“Muhlise Bubi Başkurdistan'da açılan karşı-devrimci, burjuva-milliyetçi örgütün üyesidir. Aktif olarak karşı devrimci milliyetçi çalışmalar yürütüyor, yabancı istihbarat ile iletişim kuruyor... Bu bağlamda RSFSR'in Ceza Kanunu'nun 58. Maddesi'nin 2,6,10,11 bölümleri uyarınca tutuklanmaya karar verilmiştir” (AMBB 11650). Soruşturmanın materyallerini araştıran ve yayınlayan S. Rahimov şunları kaydetmiştir: “Muhlise Bubi'nin sorgulama protokolleri bilgi açısından yetersizdi. Muhlise kendisine atfedilen tüm korkunç suçlamaları tamamen reddetti. Soruşturma sırasında Muhlise cesurca ve gururlu davrandı, ağzından tek bir isim çıkmadı. Ancak Kazan, Ufa, Moskova, Taşkent, Bakü ve diğer şehirlerde tutuklanan diğer sanıkların sayısız protokollerinde onun adına iftira atıldı. Muhlise Bubi figürü, SSCB Müslümanları arasında çok belirgin ve yetkiliydi, bu nedenle müfettişler, bir sonraki kanlı dedektiflerini daha inandırıcı kılmak için, sözde var olan isyancı karşı-devrimci örgütün organizatörleri içerisinde Muhlise Bubi'yi de dâhil ettiler”(Rahimov, 2000: 118)

Bu bağlamda Muhlise Bubi 1937 senesinde Tatar-Türk aydınlarına başlatılan kıyımdan kurtulamamış ve milliyetçilikle suçlanarak hapis cezasına çarptırılmıştır (EK 1-c). Muhlise Bubi 23 Aralık 1937 yılında cezaevinde kurşuna dizilerek şehit edilmiştir. Onunla birlikte 6 din adamını da şehit etmişlerdir. Ancak 23 Mayıs 1960'da Başkurt Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi Başkanlığı kararıyla “delil yetersizliğinden” dolayı hepsi için beraat kararı almıştır (Hayretdinov, 2009: 69).

Sonuç

Mollaların eşleri (abıstaylar) Tatar toplumunda her zaman önemli bir rol oynamıştır. Abıstaylar temel İslam bilgilerini Müslüman kadınlara aktararak, yetenekli kızlarla daha da ilgilenmişlerdir. İslam âlimlerinin ve mollaların kızları ve eşleri normal eğitim programında genellikle öğretilmeyen derslere ağırlık vermişlerdir. Bazı Abıstaylar İslam ilimleri ve dini şiirler kitaplarından kopya alarak kendi ders kitaplarını oluşturmuşlardır. Birçoğu babalarından ve Abıstayannelerinden dini eğitim almışlar, sonra da mollalarla evlenerek bilim insanlarının anneleri olmuşlardır. Açıkçası bu gelenek İdil-Ural bölgesinde asırlar boyu devam ederek gelmiştir.

Muhlise Bubi de aynı bu kadınlar gibi eğitim için can atanlardandı. O, bütün hayatını eğitim ve öğretim için adanmış bir aydın kadındır. Ona göre iyi eğitilmiş ve güzel ahlaklı bir kadın ancak çocuğu doğru şekilde yetiştirebilirdi. Muhlise Bubi, kaderin onun için hazırladığı tüm zorluklara ve üzüntülere rağmen, gururla onlara katlanmış, amacına ulaşmak için her şeyi yapmıştır. Onun amaçları sadece kendisi için değil tüm insanlar içindi. Bütün kızların okuyabilmesi için çok çaba sarf etmiştir. Muhlise Bubi sadece evlat edindiği kızın eğitimiyle değil aynı zamanda tüm kızların eğitimiyle ilgilenmiş ve kadın haklarına halel getirmeksizin onlara eşit davranılmasını sağlamıştır.

Kardeşleri gibi özverili bir şekilde insanları aydınlatma davasına hizmet eden olağanüstü bir kadının kaderi budur. Bubi medreselerinin kapanmasından sonra yıkılmadan, insanlara faydası olacağına inanarak eğitim faaliyetlerine tekrar tekrar başlamıştır. Gerçekler defalarca umutlarını yıkmasına rağmen ideallerine, gençliğinde seçtiği yola son nefesine kadar sadık kalmıştır.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Aliya Mutallimova (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynaklar

Biktimirova, T. A. (2011). *Stupeni Obrazovaniya do Sorbonni*. Kazan': Tatarskoye Knizhnoye İzdatel'stvo.

Devlet, Nadir. (2011). *Millet ile Sovyet Arasında 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Emer, Alsu. (2014). *Tataristan'daki Müslüman Kadının Toplum İçinde Konumu (1990'dan Günümüze)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gabdräfikova, Liliya R. (2019). Mugallima: Novaya Sotsial'no-Professional'naya Rol' Tatarskoy Jenschını Naçala XX v. *Vestnik RUDN. Seriya: Istoriya Rossii*, 16 (2), s. 302–319.

Gil'mutdinova, Kamila. (2016). Muhlisa Bubi-Prosvetitel'nitsa Tatarskogo Naroda. *Molodoy Uçyoniy*, 21 (125), s. 704-710.

Gimazova, Rafile. (2004). "Prosvetitel'skaya Deyatel'nost' Nigmatullinih-Bubi (konets XIX- naçalo XX vv.). Kazan.

Hayretidinov D. Z. (2009). *İslam na Urale: Entsiklopedicheskiy slovar'*. Moskova: Izdatel'skiydom Medina.

İpşirli, "Şeyhülislam", DİA, XI, 91-96.

Kamaly, Hossein (2019). *A History Of İslam in 21 Women*, Oneworld Publications

Mahmutova A. Kh. (2003). *Liş' tebe, narod, slujen'ye! Istoriya tatarskogo prosvetitel'stva v sud'bah dinastii Nigmatullinih-Bubi*. Kazan: Magarif.

Mahmutova, A. Kh. (2000). Fenomen Muhlisi Bubi. *Gasırlar Avazı*, 1/2, s. 14-22.

Mahmutova, A. Kh. (2012). *Millet anaları: tarihi-dokumental' hem biografik cıyentık*. Kazan: Cıyen.

Maraş, İbrahim. (2002). *Türk Dünyasında Dini Yenileşme*. İstanbul: Öteken.

Mutallimov, Dadash. (2019). *Azerbaycan 'ın Osmanlı, Rusya ve İran ile Dini İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa: BUÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nurtazina, N. D. (2014). O sud'be Konfessiy i Duhovenstva Kazahstana v 20-e gg. XX v. *Vestnik Kaz NU*, 2 (73), s. 127-133.

Otdel Rukopisey i Redkih Knig Nauçnoy Biblioteki im. Lobaçevskogo (ORRK NBL). № 207 t. L.9 Arhiv Ministerstva Bezopasnosti Başkortostana. D.V-11650

Pomelov, V. B. (2019). Osobennosti Prosveşcheniya Tatarskogo Naroda v Kontse XIX-Naçale XX vekov. *Vestnik Mariyskogo Gosudarstvennogo Universiteta Seriya Istoriçeskiye Nauki, Yuridiçeskiye Nauki*, 3, s. 248-255.

Rahimov, S. (2000). Vinovnoy sebya ne priznala. *Gasırlar avazı*, 1-2, s. 217-223.

Soltanov,F.M. (2014). *Tatar Pedagogik Fikere Antologiyese I Tom*, Kazan: Tatar Kitap Neşriyete.

Türkoğlu, İsmail. (2012). "Türk Dünyasının Kuzey Yıldızları Türk-Tatar Aydınları", *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 17, 113-150.

İnternet Kaynakları

Badretin, Gul'naz. (10.02.2022). Mukhlisa Bubi-pervaya zhenshchina-kazyya. http://www.islam-portal.ru/novosti/105/3987/?sphrase_id=864551

Gafiyatullina, Il'mira. (09.02.2022). Materi natsii: Lyabiba Khusainiya – Musul'manka, Posvyatişşaya Vsyu Svoyu Jizn' Prosveşeniyyu Jenschin. <https://islam-today.ru/istoria/tatarskij-mir/materi-nacii-labiba-husainia-musulmanka-posvativsaa-vsuvou-zizn-prosveseniuzensin/>

Maraş, İbrahim. (09.02.2022). İlk "Müslime" Kadı. <http://tasavvuf.name/?p=603>

МУХЛИСА БУБИ: ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ТАТАРСКОГО НАРОДА (ПЕРВАЯ ЖЕНЩИНА-КАДЫЙ)

АННОТАЦИЯ

Эта статья посвящена жизни и трудной судьбе Мухлисы Буби, интеллектуала татарского народа. Мухлиса Буби всю жизнь посвятила татарскому народу, а точнее женщинам. Основная идея её образования заключается в том, чтобы направлять женщин на путь образования, защищать их права и, как следствие, развитие современного общества.

Мухлиса Буби в 1908 году от Сарапульского училищного совета получила разрешения (права) принимать экзамены и название учительницы-мугаллимы начального татарского училища. Братья Мухлисе полностью поручили своей сестре руководство женским медресе. Ее в это время начали называть «*мулла абыстай*». Так появилась первая в России женская учительская семинария. Свидетельства, выдаваемые в Буби, были в то время для татарских учительниц единственным официальным документом, признававшимся всеми административными органами.

В 1913 году Мухлиса Буби по приглашению Габдрахмана Ахмерова переезжает в город Троицк. Здесь она приступает к обучению девушек в начальной школе. После же убеждает троицких купцов Аушевых о необходимости открытия женского медресе. В 1914 году открывается женское медресе по типу Иж Бубинского. Через год Мухлиса Буби добивается официального разрешения на открытие женской семинарии и становится заведующей этого учебного заведения.

После революции 1917 года жизнь Мухлисы Буби резко меняется. 5 мая 1917 года на съезде духовных лиц мусульман России обсуждаются проблемы управления духовными делами. Впервые в истории самими мусульманами были избраны муфтий и шесть членов ЦДУМ (Центральное Духовное Управление Мусульман) России. Мухлиса Буби (307 голосов за, 280 — против) была избрана кадьем. Впервые во всей истории существования ислама женщина-мусульманка становится кадьем.

Я. Халили писал по этому поводу: *«Мы не знаем такого явления в исламском мире. Даже в являющейся исламским государством Турции, как нам известно, нет такого — женщины кадьи. Это событие — избрание женщины-кадья — стало возможным лишь под влиянием женского съезда, под воздействием голоса женщин. Это факт, доказывающий конец затворничества женщин, равенство мужчин и женщин в делах и правах».*

После того как Мухлиса Буби стала кадьем, она автоматически становится членом Министерства Религии. Мухлиса Буби была воплощением просвещенности. Она была предана делам ислама и просвещения женщин.

В Министерстве Религии Мухлиса Буби руководит отделом по семейным делам. В обязанности Мухлисы Буби входили следующие пункты: это

регулирование семейных дел, ведение обширного дела производства, работы по обращению в ислам, ведение метрических книг. К ней в Уфу в поисках защиты и справедливости обращались тысячи обездоленных, угнетенных женщин и находили у нее помощь и понимание.

Мухлиса Буби на последующих мусульманских съездах в течение 20 лет переизбиралась кадыем. Также она являлась правой рукой и помощницей муфтия Ризаэтдина Фахрединова.

К великому сожалению времена репрессий для Мухлису Буби не прошли без следа. Её также допрашивали представители органов НКВД (Народный Комиссариат Внутренних Дел СССР). Мухлису Буби обвинили в незаконном хранении золотых монет и ценных вещей по статье 59 Уголовного кодекса. Все, что она хранила, по ее словам, намереваясь совершить хадж в Мекку, было конфисковано.

В начале ноября 1937 года в одном из отделов УГБ НКВД была составлена секретная справка по Башкирии, в которой было указано, что *«Бобинская является и участницей контрреволюционной буржуазно-националистической повстанческой организации, вскрытой в Башкирии. Она активно проводит контрреволюционную националистическую работу, осуществляя связь с контрреволюционной организацией, с иностранными разведками...Бобинская подлежит аресту и привлечению к ответственности по статье 58 пункты 2, 6, 10, Уголовного кодекса РСФСР»*

В 1937 году Мухлиса Буби постановлением тройки НКВД Башкирской АССР в возрасте 68 лет была расстреляна. Мухлиса Буби была блестящим педагогом, более двадцати лет являлась кадыем ЦДУМ. Она посвятила всю жизнь распространению женского образования среди мусульманок России. 23 мая 1960 года по постановлению Президиума Верховного суда Башкирской АССР была реабилитирована «за отсутствием состава преступления»

Ключевые слова: Мухлиса Буби, Женщина, Общество, Личность, Образование, Медресе.

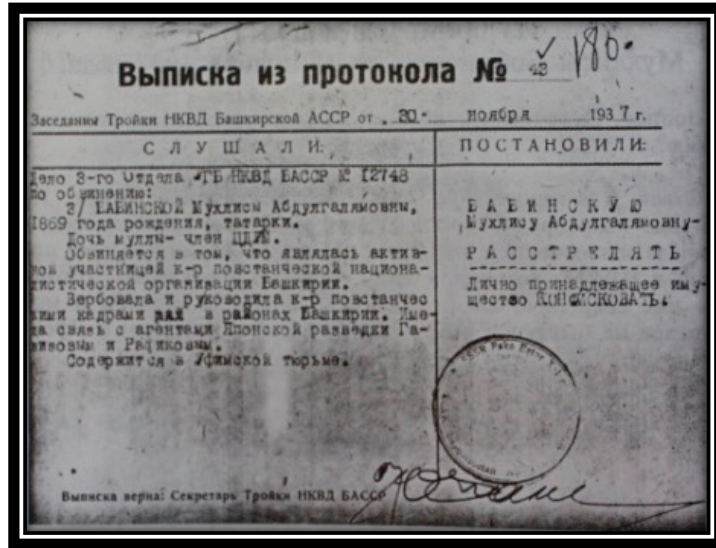
EK 1

Müslümanların Din İdaresinin Üyeleri (Ufa-1926)

Muhlise Bubi Abdülallam kızı

Muhlise Bubi'nin Kararnamesi

Birinci Müslümanlar Kongresi 1917